

SELÇUKLUDAN GÜNÜMÜZE KONYA'DA HALICILIK ÖRNEĞİNDE BİR SELÇUKLU HALISINDA RENK ANALİZİ

FROM SELJUKIANS TO TODAY A CASE STUDY IN CARPET BUSINESS IN KONYA: A COLOR ANALYSIS OF A SELJUKIAN CARPET

Ahmet AYTAÇ*

Öz

Orta Asya kökenli Türk halıcılığının Anadolu'daki başlangıcı Selçuklulara dayanır. O dönemden kaldığı bilinen halılar bugün müze ve özel koleksiyonlarda yer almaktadır.

Gerek üretim gerekse muhtelif müzelerde barındırdığı halılarıyla Konya ve civarı Selçuklulardan bu yana önemli bir merkezdir.

Makale Konya Etnoğrafya Müzesi'nde bulunan bir Selçuklu halısının renk analiz sonuçlarını içermektedir.

Anahtar Kelimeler

Halı, dokuma, renk, analiz, müze.

Abstract

The starting of Turkish carpet business which was originated by Central Asia in Anatolia was based on Seljukians. The carpets which were known from that period are included in museums and private collections today.

Konya and nearby is an important center since the Seljukians both in production carpets and hosting carpets in several museums.

This study is about color analysis of the Seljukians carpet which is in the Ethnography Museum in Konya.

Keywords

Carpet, weaving, color, analysis, museum.

* S. Ü. Türk El Sanatları Arş. ve Uyg. Merkezi, Konya. aaytac@selcuk.edu.tr

GİRİŞ

Dokumacılık, insanın sadece doğal çevreye uyum zorunluluğundan kaynaklanan bir üretim olmamıştır. Aynı zamanda sosyokültürel yaşam çevresi içinde moda ve mekân düzenleme örnekleri ile de zevk, incelik sanatı olmuştur. Dolayısıyla halılar kültür mirası içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Dokuma üslubu, tekniği, yapıların anlamları, simgeleri, boya ve renkleri ile geleneği olan Türk halıları üretildikleri dönemin teknik, ekonomik, sanatsal ve estetik değerlerini sergilerler. Orta Asya steplerinden Anadolu'ya uzanan geniş bir coğrafyada yaşama fırsatı bulan Türk oymaklarının hayat biçimleri dokumalarda kendini bulmuş ve bu üslup, yapılar, renkler arasındaki ince farklarla, geçmişten günümüze kadar gelmiştir¹. Halı ve kilim denilince tüm dünyada doğal olarak geçmişte bir kısmı “*yaylak-kışlak*” hayat sürmüş Türkler akla gelmektedir. Halıcılık tüm dünyada Türklerle birlikte gelişmiştir.

Türk halı sanatı, Türklerin 1071 yılında Anadolu'yu fethetmesiyle birlikte, gelişimini Anadolu'da sürdürmüştür. Anadolu-Türk halı sanatının temeli Orta Asya Türk halı sanatına dayanır ki, Anadolu'ya geldiklerinde halı geleneğini de beraberlerinde getirmişlerdir².

Anadolu'da ise dokumacılık bakımından Konya oldukça önemli bir merkezdir. Anadolu ve çevresi Türk halı sanatının erken tarihli örneklerle kayda değer bir merkezidir. Bu merkez Selçuklu ve Beylikler dönemine verilmiş erken tarihli halıları ile ünlüdür³.

Selçuklular döneminde Anadolu'ya yerleşen Türkmenler, Konya ve civarında yüzyıllardır el dokumacılığının eşsiz örneklerini vermişlerdir. Dolayısıyla Konya ortaçağdan başlayarak bu güne kadar el dokumalarıyla Türk sanatında önemli bir yer tutmaktadır.

Adını hükümdarlığın kurucusu Selçuk Bey'den alan Selçuklular fethettikleri her yere adalet ve hoş görüyle birlikte sanatlarını da götürmüşlerdir⁴. İran

¹ AYTAÇ, Ahmet, *Koyunoğlu Müzesi'nde Bulunan Halı ve Kilimler*, Konya, 2014.

² SÜMER, Faruk, *Anadolu'da Türk Halıcılığı'na Dair En Eski Tarihi Kayıtlar*, s. 46- 47.

³ DENİZ, Bekir, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, AKM Yay., Ankara, 2000.

⁴ AYTAÇ, Ahmet, *Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı*, Konya, 2000, s. 6 (2.Baskı).

Selçuklularından günümüze ulaşan tek bir örnek bile yoktur. Ancak Anadolu’ya yerleşmelerinden sonraki döneme ait örnekler bu güne ulaşmıştır⁵.

Fotoğraf: 1, Konya’da bulunan Selçuklu halısı.

O dönemden kalan (Oktay Aslanapa’nın Tibet’te bulunduğunu belirttiği bir kaç parça dışında) on sekiz adet halı mevcuttur⁶. 1220 Yılında tamamlanan Konya Alâaddin Camii’nde üçü bütün, beşi parça halinde 13. yüzyıla ait toplam sekiz adet halı 1905 yılına kadar hiç kimsenin ilgisini çekmemiştir. İlk defa İsveçli bilim adamı Martin tarafından keşfedilerek Konya’daki Alman konsolosluğu temsilcisi olan Danimarka asıllı Loytved’e anlatılmıştır. İsveç Prensi Wilhelm, Konya ziyareti esnasında dönemin Valisi Ferit Paşa’ya İsveç Kralı’nın ricası olduğunu ve bu halıların fotoğrafları ile (o dönemde siyah-beyaz) suluboya resimlerini istemiştir. Bunun üzerine halıların fotoğrafları ve resimleri hazırlanmış, krala götürmek üzere Loytved’e emanet edilmiştir. Loytved kendisi içinde birer kopya yaptırarak müsaade almadan Berlin’e göndermiştir. Böylece Sarre’de 1907 yılında Avusturya’da çıkan ‘Kunst und Kunsthandwerk’ dergisinde ilk defa yayınlamıştır. Bu halılar günümüzde Türk İslam Eserleri Müzesi’nde muhafaza edilmektedirler.

⁵ AYTAÇ, Ahmet, “Selçuklu Halılarının Desen Özellikleri”, *Tarım Köy Dergisi*, Ankara, S: 114, Mart-Nisan1997, s. 32.

⁶ AYTAÇ, Ahmet, *Halı Dokumacılığı*, Konya, 1997, s. 3.

Fotoğraf: 2, Beyşehir’de bulunan Selçuklu halısı.

Amerikalı Profesör Riefstahl Beyşehir Eşrefoğlu Camii’nde 1930 yılında dört halı daha bulmuştur. Bunlardan üçü 13. yüzyıldan kalma Selçuklu halısı olup, diğeri ise 15. yüzyıla aittir. Bu üç halıdan ikisi günümüzde Konya Etnoğrafya Müzesi’ndedir. Bulunan üçüncü halının ise İngiltere’de Unger adlı bir koleksiyoncuda olduğu bilinmektedir⁷.

Fotoğraf: 3, Fustat’ta bulunan Selçuklu halısı.

1935-1936 Yıllarında Fustat’da da 100 kadar halı parçası bulunmuştur. C. Lamm tarafından İsveç’e götürülmüştür. Bu halılardan 29 tanesi Lamm tarafından yayınlanmıştır. Bunlardan da yedisinin Selçuklu halısı olduğu bilinmektedir.

Konya’da diğerk pek çok yörede olduğu üzere, belirli bir merkezde standart bir düğüm - atkı kalitesinde, tipik, klasikleşmiş bir renk sistemiyle halı ya da kilim dokunmamıştır⁸. Yörenin geniş coğrafyasında hemen hemen her köy ya da kasaba kendine özgü kalitesiyle, rengiyle, desen anlayışıyla üretim yapmıştır.

⁷ ASLANAPA, Oktay, “Konya Selçuklu Halılarının Menşei ve Gelişmesi”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, S: 132, Ekim 1984, s.16.

⁸ AYTAÇ, Ahmet, “Konya Yöresi Halılarında Kandil Motifi (Yanışı)”, *İpek Yolu Dergisi Konya Kitabı VI.*, Konya, Aralık 2003, s. 520-528.

Bunların her biri üretildiği yerleşim yerinin adıyla anılır. Sille halısı, Emirgazi halısı, Karapınar halısı/tülüsü, Obruk kilimi, Nuzumla halısı, Derbent halısı, Çiğil kilimi, vd. gibi⁹. Geçmişten buyana el dokumacılığı sahasında sürekli önemli bir merkez olmuş olan Konya günümüzde de bu önemini korumaktadır.

BİR SELÇUKLU HALISINDA RENK ANALİZİ ÖRNEĞİ

Selçuklu halı sanatının; Asya, yerel Anadolu ve İslâm kültürü olmak üzere en az üç kaynağa dayandığı belirtilmekle birlikte, bütüne katılan ve onu besleyen bu kaynakların nerede başlayıp, nerede bittiği çok net değildir¹⁰. Özellikle Selçuklu halılarında görülen renk düzenlemeleri bu anlamda oldukça ilgi çekicidir.

Renklerin özelliklerinin saptanması ve ölçülmesinden yararlanarak tekstil boyacılığında önemli bir yeri olan reçete hesaplaması, beyazlık derecesi ölçümü, konsantrasyon saptanması ve renk farkı hesaplanması gibi işler renk ölçüm uğraşısının temel görevleri olarak sayılabilir¹¹. Renk, subjektif bir kavram olduğundan ortamın koşullarını ve bakan kimsenin o anda ki psikolojik durumuna göre her zaman aynı görülmemektedir. Buna karşın ölçme aletlerinde yapılan renk ölçümlerinde bütün koşullar sabit ve tekrar elde edilebilir karakterdedir.

Cisimlerin renklerinin ölçümü, renklerin fiziksel özellikleri sayesinde mümkündür¹². Kaldı ki 'boya' kelimesi ise dilimizde kullanılan çok anlamlı kelimelerden biridir. Yerine göre bir rengi, yerine göre de renklendirme işlemini gerçekleştiren boyarmaddeyi ifade etmede kullanılır.

Konya Etnografya Müzesi, 1901 yılında Müze-i Hümâyun'un Konya şubesi olarak kurulan ilk müzeden ve 1927'de Mevlânâ Mûzesi'ne çevrilen Mevlânâ Dergâhı'ndan getirilen bir kısım etnoğrafik eşyalarla 6 Aralık 1975'te ziyarete açılmıştır.

⁹ AYTAÇ, Ahmet, "Halı ve Kilim Sanatının Konya Ekonomisine Katkısı", *I. Ulusal Konya Ekonomisi Sempozyumu Bildirileri*, Konya, 2003, s. 501-511.

¹⁰ SÜRÜR, Ayten, "Geleneksel El Sanatlarında Mitolojik İzler", *Türk Dünyası Kültür ve Sanat Sempozyumu S.Demirel Üniversitesi Bildirileri*, Isparta, 07-15 Nisan 2000, s. 31. 27-32.

¹¹ DURAN, Kerim, "Renk Ölçümü", *Ege Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi Dergisi*, Bornova, 1983, s.1.

¹² DURAN, a.g.e., s.3.

Rafet Yardımcı ve Kenan Özbel koleksiyonlarının dışında, bindallı, yemeni, cepken, şalvar, uçkur, çorap, vd gibi giysiler, oyalalar, gümüş gerdanlık, hamail, bilezik, kaşbastı, tepelik gibi aksesuarlar ve de kahve takımları, kahveteşbihler, tütün tabakaları, ağızlıklar, sofrta takımları, nakışlı ve yazılı kaşıklar, ağaç ve tunç havanlar, bakır kazanlar, tencere ve tabaklar, porselen mutfak kapları, ibrikler, buhurdanlık ve gülubdanlar, aydınlatma araçları bunlardan bazılarıdır. Osmanlı kitap sanatlarıyla ilgili yazı takımları, sedef kakmalı rahleler, tezhipli mushaflar, nâdir hat ve deri cilt örnekleri de başka bir grubu oluşturur. Müzenin bodrum katı ise son dönemlerde yapılan bir düzenleme ile “halı-kilim seksiyonu” olarak düzenlenmiştir. Selçukludan günümüze yaklaşık 50-60 adet dokumanın da teşhir edildiği halı seksiyonunda XIII. yüzyıla ait iki adet Selçuklu halısı da yer almaktadır.

Fotoğraf: 4.

Renk okumalarında Konica Minolta marka Croma Meter CR-400 model renk ölçme cihazı kullanılmıştır. Okunan değerler Hunter Lab yöntemine göre okunmuştur. Bu yöntemde okunan L değeri rengin parlaklığının siyahtan beyaza (0 değerinden 100 değeri) ile tanımlar. Koordinat üzerinde a değeri, pozitif değer olarak kırmızıdan negatif değerle belirlenen yeşil rengin yerini belirler. b değeri ise pozitif değer olarak sarıdan negatif değerle belirlenen mavi rengin yerini belirler.

Fotoğraf: 5.

- Halının Envanter Bilgileri ve Özellikleri

İNCELEME TARİHİ	:05.03.2014
İLGİLİ KOLEKSİYON	:Etnoğrafya Müzesi
GELDİĞİ YER	:Beyşehir Eşrefoğlu Camisi'nden nakil
İMALAT TARİHİ	:XIII. yüzyıl
CİNSİ	:Halı
YÖRESİ	:Konya
EBATLARI	:92x294 cm
SEÇİLEN KONU	:Geometrik, nesneli ve yazılı bezeme
KULLANILAN MALZEME	:Yün
BOYA ÖZELLİĞİ	:Doğal boya
DÜĞÜM TEKNIĞI	:Türk
DURUMU	:Eksik halde
KOMPOZİSYON	:Lacivert rengin tonlarıyla dokunmuş olan halıda sekiz köşeli yıldız ve çengellerle oluşturulmuş raport bir kompozisyon dikkat çekmektedir.

Renk Bilgileri

Kırmızı

Okunan kırmızı renklere ait L,a,b, Hue,Chroma, Ortalamalar ve standart sapma değerleri Çizelge-1'de verilmiştir. Ortalama L aydınlık değeri 23.10889, standart sapma değeri 1.26317, a değerinin ortalaması 17.46778 standart sapması 1.1994 ve b değerinin ortalaması 9.5262 standart sapması 0.61558'dir. Renk tonu olarak Hue değerlerinin ortalaması 1.6432, standart sapması 0.13065 gibi çok

küçük bir değerdir. Renk tonu değerlerinin standart sapmalarının bu derece düşük olması okuma yapılan örnekler arasında renk tonunun çok değişmediğini göstermektedir. Rengin parlaklığını ve berraklığını veren Chroma değerlerinde ise ortalama 19.92009 değeri ve standart sapmasının ise 1.23715 olduğu görülmektedir. Rengin parlaklığında okunan değerler arasında farklılaşmalar az da olsa mümkündür.

Çizelge-1 Selçuklu 1. halı örneğinde okunan kırmızı renge ait değerler

L	a	b	HUE	CHROMA	
23,82	18,97	10,04	1,709638424	21,46304964	
24,66	19,37	10,358	1,688310695	21,96554265	
22,99	17,17	10,25	1,471237391	19,99678474	
20,33	16,81	8,31	1,855332454	18,75185857	
23,65	15,64	9,47	1,444586251	18,28361288	
23,54	18,41	9,5	1,762753721	20,71661411	
23,26	17,16	9,47	1,624236387	19,59965561	
23,73	16,86	9,34	1,616589359	19,27421075	
22	16,82	9,32	1,616125657	19,22952938	
Ortalama	23,10889	17,46778	9,562	1,643201149	19,92009537
Standart Sapma	1,263175	1,199414	0,615586	0,130652992	1,237157425

Lacivert

Okunan lacivert renklere ait L,a,b, Hue, Chroma, Ortalamalar ve standart sapma değerleri Çizelge-2’de verilmiştir. Ortalama L aydınlık değeri 10.77333, standart sapma değeri 2.98786, a değerlerinin ortalaması 1.96555 standart sapması 0,53474 ve b değerlerinin ortalaması -3.86 standart sapması 1.78549’dur. Renk

tonu olarak Hue değerlerinin ortalaması -1.78447, standart sapması 3.00482'dir. Standart sapma değerinin yüksekliği renk tonunda farklılaşmalar olduğunu göstermektedir. Rengin parlaklığını ve berraklığını veren Chroma değerlerinde ise ortalama 4.50806 değeri ve standart sapmasının ise 1.31125 olduğu görülmektedir.

Çizelge-2 Selçuklu 1. halı örneğinde okunan lacivert renge ait değerler

	L	a	b	HUE	CHROMA
	6,71	2,23	-1,86	-0,907084826	2,903876719
	5,58	2,91	-0,75	-3,793706479	3,005095672
	14,94	1,71	-6,39	-1,476700606	6,614846937
	10,29	1,65	-4,14	1,364343158	4,456691598
	12,58	1,51	-4,96	-6,936641805	5,184756503
	10,54	1,9	-3,19	0,108574692	3,712963776
	12,88	1,14	-3,78	-5,682449508	3,94816413
	12,35	2,23	-3,89	0,175363447	4,483859944
	11,09	2,41	-5,78	1,088054796	6,262307881
Ortalama	10,77333	1,965556	-3,86	-1,784471903	4,508062574
Standart Sapma	2,987867	0,534746	1,785497	3,004822476	1,311251621

Açık mavi

Okunan açık mavi renklere ait L,a,b, Hue, Chroma, Ortalamalar ve standart sapma değerleri Çizelge-3'de verilmiştir. Ortalama L aydınlık değeri 21.83778, standart sapma değeri 4.01867, a değerlerinin ortalaması -0.85556 standart sapması 0,77120 ve b değerlerinin ortalaması -4.34222 standart sapması 2.03245'dir. Renk tonu olarak Hue değerlerinin ortalaması -1.17354 standart

sapması 2.99853'dür. Bu standart sapma değeri ile renk tonunun değışiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Rengin parlaklığını ve berraklığını veren Chroma değerlerinde ise ortalama 4.52712 değeri ve standart sapmasının ise 1.92461 olduğu görülmektedir. Renk tonu ve renk parlaklığı değerlerindeki farklılaşmalar standart sapma değerlerinden görülmektedir.

Çizelge-3 Selçuklu 1. halı örneğinde okunan açık mavi renge ait değerler

	L	a	b	HUE	CHROMA
	26,65	-1,68	-6,7	0,884693359	6,907416304
	21,34	-0,96	-5,04	0,596186882	5,130613998
	26,33	-1,43	-6,76	0,014884846	6,909594778
	23,17	-0,8	-2,19	2,338492921	2,331544552
	22,1	-1,88	-2,1	0,487719522	2,818581203
	25,71	-1,07	-1,54	0,132308017	1,875233319
	16,93	0,42	-6,24	0,87702529	6,254118643
	17,8	-0,24	-4,37	1,339681855	4,376585427
	16,51	-0,06	-4,14	-8,65437114	4,14043476
Ortalama	21,83778	-0,85556	-4,34222	1,173541273	4,527124776
Standart Sapma	4,018678	0,771202	2,032454	2,998531644	1,924612667

SONUÇ

Halıcılığın Anadolu'ya Selçuklularla birlikte geldiği ve böylece Konya'nın dokuma merkezi haline geldiği anlaşılmaktadır.

Selçuklulardan kalma bir takım halıların 1905 yılına kadar kimsenin dikkatini çekmediği, bu tarih ve sonrasında öneminin anlaşıldığı görülmektedir.

Çalışma kapsamında renk analizi bakımından ele alınan Selçuklu halısındaki renk tonu değerlerinin standart sapmalarının düşük olması okuma yapılan örnekler arasında renk tonunun çok değişmediğini göstermektedir. Rengin parlaklığında okunan değerler arasında farklılaşmalar az da olsa mümkündür.

Lacivert renkte standart sapma değerinin yüksekliği renk tonunda farklılaşmalar olduğunu göstermektedir.

Açık mavide standart sapma değeri ile renk tonunun değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Halının imal edildiği dönemdeki renk değerlerini elbette ki bilmiyoruz. Bu araştırmada halının şuan ki renkleri ölçüme tabi tutulmuştur. Bu değerlerle ilerleyen yıllarda tekrar ölçüm yapılarak renk değişimleri kolaylıkla tespit edilebilecektir.

Selçuklulardan beri önemli bir dokuma merkezi olan Konya müzelerde barındırdığı halılarıyla da bu önemini pekiştirmektedir.

Teknolojinin kısıtlı olduğu, üretimin-üretenin yararlanabileceği kaynakların kıtlığının olduğu bir dönemde Selçuklular tarafından böylesine muhteşem kompozisyonları oluşturmadaki sanatsal beceri ve anlayış günümüz sanatsal üretimlerine önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- ASLANAPA, Oktay, "Konya Selçuklu Halılarının Menşei ve Gelişmesi", *Türk Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, S: 132, Ekim 1984, s.16.
- AYTAÇ, Ahmet, "Halı ve Kilim Sanatının Konya Ekonomisine Katkısı", *I. Ulusal Konya Ekonomisi Sempozyumu Bildirileri*, Konya, 2003, s. 501-511.
- AYTAÇ, Ahmet, "Konya Yöresi Halılarında Kandil Motifi (Yanışı)", *İpek Yolu Dergisi Konya Kitabı VI.*, Konya, Aralık 2003, s. 520-528.
- AYTAÇ, Ahmet, "Selçuklu Halılarının Desen Özellikleri", *Tarım Köy Dergisi*, Ankara, S: 114, Mart-Nisan1997, s. 32.
- AYTAÇ, Ahmet, *Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı*, Konya, 2000, s. 6 (2.Baskı).
- AYTAÇ, Ahmet, *Halı Dokumacılığı*, Konya, 1997, s. 3.
- AYTAÇ, Ahmet, *Koyunoğlu Müzesi'nde Bulunan Halı ve Kilimler*, Konya, 2014.
- DENİZ, Bekir, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, AKM Yay., Ankara, 2000.
- DURAN, Kerim, "Renk Ölçümü", *Ege Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi Dergisi*, Bornova, 1983, s.1.
- SÜMER, Faruk, *Anadolu'da Türk Halıcılığı'na Dair En Eski Tarihi Kayıtlar*, s. 46- 47.
- SÜRÜR, Ayten, "Geleneksel El Sanatlarında Mitolojik İzler", *Türk Dünyası Kültür ve Sanat Sempozyumu S.Demirel Üniversitesi Bildirileri*, Isparta, 07-15 Nisan 2000, s. 31. 27-32.
-